

FIKCE, NEBO FALZIFIKACE? BYZANTSKÉ PŘÍBĚHY S TAJEMSTVÍM

V létě roku 1991 mě čerstvě propustili z vojny a v pokročilém věku 32 let jsem byl nezaměstnaný. Měl jsem spoustu času a rozhodl jsem se odložit svou mladickou vášeň pro poezii a začít číst romány. Jednoho srpnového večera jsem seděl s přítelem na jedné z pláží na mysu Sunion. Nadšeně jsem mu vyprávěl o historické detektivce, kterou jsem právě dočetl. Byl to román Roberta van Gulika *Básníci a vražda*, situovaný do Číny osmého století. Hlavním hrdinou je charismatický soudce, který řeší naráz tři zdánlivě nesouvisející případy. Obzvlášť se mi líbí, vysvětloval jsem příteli, jak se na pozadí zápletky ukazuje středověká Čína, propůjčující čtenáři zážitek exotické scény, která ozvláštňuje jinak docela běžné západoevropské vyprávění.

„Jaká škoda, že neexistuje nic podobného o Byzanci,“ řekl jsem.

„A proč něco nenapišeš ty sám?“ zeptal se mě přítel, který nebyl byzantolog.

Na chvíli mi ten návrh vzal dech. Něco takového mě nikdy nenapadlo. Nadchlo mě to. Koupil jsem si zápisník a bez velkého přemýšlení mi v mysli vytanuly tři věci: román se bude jmenovat *Ebenová loutna*, bude se odehrávat za vlády císaře Theofila (829–842) a „detektiv“ se bude jmenovat Leon. Začal jsem shromažďovat materiály, ale když jsem se rozhodl napsat první stranu, dialog, bylo to tak špatné, že jsem ji zahodil.

Pravdou je, že jsem nikdy neměl přirozenou touhu psát. Jako student jsem nepsal básně ani pěkné slohové práce, ale rád jsem vyprávěl: přetvářel jsem každodenní události v legrační příběhy, vymýšlel jsem si fantastické historky, abych obalamutil učitele, když mě nacytali nepřipraveného, vyprávěl jsem mamince sny, které se mi zdály. Ale na začátku své byzantologické kariéry jsem byl přesvědčen, že jazyk vědy, a tedy i psaní vědeckých článků je komunikační nutností týkající se jen vědecké komunity. Tehdy ani později jsem nepřemýšlel nad tím, jak by mohl jazyk vědy vystoupit z úzkého kruhu badatelů a přiblížit se (pokud je

vůbec něco takového možné) širší veřejnosti. V roce 1992 jsem získal místo na Kyperské univerzitě a zápisník s *Ebenovou loutnou* jsem odložil.

Od té doby uplynulo mnoho let a postupně jsem začal nacházet svůj osobitý styl vyjádření ve vědeckých textech, zejména proto, že jsem byl nucen pronášet poměrně dlouhé přednášky, což mi dalo možnost zásadně testovat své kompoziční dovednosti. A tehdy má nezkušená a předsudky ovládaná mysl došla k závěru, že má-li detektivní román obsahovat prvky, které, jak jsem se domníval, byly základními rysy mého vědeckého psaní – tedy logickou zápletku, přehlednou stavbu, koncentraci na základní kameny příběhu a uměřený styl – bude se jeho psaní podobat psaní vědecké studie: bude to proces spíš intelektuální než emocionální. Jednoho zimního rána v Nikosii před osmi lety, poté, co jsem dokončil vědeckou knihu, s níž jsem se trápil víc než deset let, jsem sedl a napsal první stránky *Ebenové loutny*. Tehdy jsem pochopil, jak moc jsem se ve svých předpokladech mýlil. Vyprávění si nárokovalo autonomii, která mě překvapila. V líčení popravěště a v dialogu mezi Leonem a jeho mladým sekretářem Fotiem jsem rozpoznal témata, která mě zaměstnávala jako člověka, ovšem přefiltrovaná přes zkušenost byzantské civilizace. Intelektuální zájem o historický čas a prostor našel protiváhu v emočním vztahu, který jsem si vytvořil ke svým fiktivním hrdinům. To mi obzvlášť ztěžovalo psaní, ale na druhé straně mi to dalo možnost vytvořit ucelenou rozsáhlou narativní kompozici, něco, co jsem ještě nedokázal ve svém vědeckém díle.

Historické detektivní romány, které píšu, nazývám „byzantské příběhy s tajemstvím“, protože nejsou ani docela historické, ani docela detektivní. Proces psaní je pro mě něco jako falzifikace uměleckého díla. Falzifikátor vytváří nový – lépe řečeno neexistující – obraz slavného malíře a vtělí do kompozice veškeré své znalosti o konkrétním umělci a jeho celém díle, ale vloží do ní něco i ze své vlastní doby. A právě díky tomu je možné falzifikát odhalit, nikoli díky „nesprávně“ popraskaným vrstvám barvy na plátně. A tak i já rekonstruuji konkrétní historické období, ale činím tak skrz témata, která mě zaměstnávají v přítomnosti a světě, v němž žiju. Omezení, které klade historie „svobodě slova“, vnímám jako velice tvůrčí, protože mě nutí bojovat za každou svou větu, činit psaní (podle mého názoru) vědomějším.

Mé romány pro mě nejsou retro historické romány nebo luštitelské detektivní příběhy, ale současná vyprávění, která „falzifikují“ minulost, a umožňují tak čtenářům přemýšlet o současnosti.

Ale tady se věci poněkud komplikují. Pokud na jedné straně mnozí kritici považují historický román za méněcenný žánr románové tvorby, a na druhé straně detektivka nebyla až donedávna považována za seriózní fikci, pak se detektivní román nachází na úplném dně hodnotové stupnice. Jeho umístění do historie jej údajně vzdaluje současnosti, tedy nutnému přiblížení se dnešnímu světu, a zároveň se nemůže kritickým pohledem dotknout důležitých – politických, společenských a ekonomických – otázek dneška. To je myslím také důvod, proč (řectí) kritikové příliš snadno přiřazují historické detektivní romány, zejména ty „středověké“, ke *Jménu růže*, přestože obvykle nemají naprosto nic společného s postmoderním výtvorem Umberta Eca. Navíc důraz, který současní autoři detektivních románů kladou na společenskou kritiku, má za výsledek, že cokoliv jiného je vnímáno skoro jako méněcenné, jako „pohádka“. Mám však dojem, že většina současných detektivek má hodně daleko ke kritickým románům, které by otevíraly rány společnosti a navrhovaly způsoby jejich léčení prostřednictvím nikoli neokonzervativní, ale inovativní literatury.

Ale každá společnost, historická i současná, má konkrétní problémy, kterým musí čelit. Tak to bylo i s Byzancí v 9. století. Jakožto vyslanec císaře pokaždé na jiném místě jedná protospatharios Leon vždy v určitém politickém rámci, seznamuje se s místní společností a „díky“ zločinu je nucen čelit sám sobě. Tyto tři prvky dovolují do vyprávění otisknout také otázky vlastní současné společnosti: lásku, smrt, umění a peníze, moc a spravedlnost, nenasytost a válku, úpadek a korupci a obecně mezilidské vztahy.

Byzantinci ve svém písemnictví vysoce oceňovali napodobování vynikajících vzorů. Tento literární princip je v naprostém rozporu s romantickým vnímáním umělecké originality.

Abych přetlumočil dojem z tohoto vnímání literatury dnešním čtenářům, stvořil jsem vyprávění, která nejsou „originální“, ale vstupují do intenzivního dialogu s jinými texty. Například stavba zápletky v *Ebenové loutně* vychází z „čínských“ detektivních románů Roberta van Gulika a v *Bronzovém oku* zase napodobují techniky P. D. Jamesové. Konkrétní náměty se opírají o samotné byzantské texty – právní, historické, církevní, milostné, rétorické a další. Ale i samotné vyprávění využívá prostředky vycházející z byzantské literatury. Například vypravěčská technika oko kamery, kterou je líčena první kapitola v *Bronzovém oku*, využívá rétorickou techniku zvanou *enargeia*, což je snaha o optické působení slova.

Podle mého názoru existují dva základní a spolu souvisící stavební kameny románu. První je dobře zpracovaná zápleтка, která musí fungovat od začátku do konce bez toho, aby (jak si často všímám) začínala výbušně rychle a posléze nesnesitelně ochabovala. Dobře fungující záplečka znamená koherentní soubor příčin – emocionálních, společenských, politických, ekonomických –, které vedou ke zločinu. A druhým stavebním kamenem jsou trojrozměrné a komplikované postavy. Bez nich zločin a jeho důsledky nenabudou psychologickou hloubku a společnost se mění v rámeček, který určuje zacházení vypravěče s mechanickými postupy nebo melodramatickými typy.

Takže píšu a zároveň falzifikuji „byzantské příběhy s tajemstvím“ za prvé pro své vlastní potěšení, protože se chci cvičit a přibližovat způsobu psaní, v němž se skloubí precizní formule a důsledné popisy s vyprávěním pohybujícím se na hranici realismu a fantazie či s osvěžujícím humorem i melancholií. Za druhé píšu pro potěšení čtenářů. Pokud z potěšení falzifikovaného vypravěčského textu čtenáři vytěží i další věci, které se budou dotýkat jich osobně, pak se snad historický detektivní román nenachází na úplném dně hodnotové stupnice.

Panagiotis Agapitos